

DİL-KÜLTÜR BAĞLAMINDA MÜZİK DİLİ VE BUNUN SOSYAL BÜTÜNLEŞMEDEKİ YERİ

Dr. Fatma ODABAŞI*

ÖZET

Dil, iletişim için kullanılan anlamlara sahip semboller sistemidir. Dili kullanım tarzımız, kültürü etkiler ve aynı zamanda kültürün diğer unsurlarından etkilenir. Genel çerçevede dil ile aynı yapı ve fonksiyonlara sahip olan müzik de kültürel kimliğin, kültür ve dünya görüşünün bir ifade tarzıdır. Müzik de toplumsal bir dildir. O da hayat tarzımızı, değer yargılarımızı, örf ve geleneklerimizi yansıtır, yeni nesillere aktarır. Kültürün diğer unsurları arasında olduğu gibi, dil ve müzik arasında da bir etkileşim vardır. Bu makalede, dille ilgili genel bir girişten sonra, dilin toplumsal ve kültürel hayatımız açısından önemi belirtilmiştir. Daha sonra, müzikle dil arasındaki ilişki ve bu ikisinin sosyal bütünleşme açısından önem ve etkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Dil, Müzik, Kültür, Müzik dili, Sosyal bütünleşme

ABSTRACT

THE LANGUAGE OF MUSIC, IN THE CONTEX OF LANGUAGE-CULTURE, AND ITS PLACE IN THE SOCIAL INTEGRATION

Language is a system of symbols, which has meanings that are used for communication. Our style of language affects culture and simultaneously it is affected by the other components of the culture. In general, music has the same structure and functions with language and it is the expression of cultural identity and culture and frame of references. Music is a social language, as well. It reflects our life style, standards of judgments, customs and traditions, and passes to new generations, too. There is an interaction between language and music, like between the other cultural components. In this article, after a general introduction about language, the importance of language in terms of social and cultural aspect is clarified. Thereafter, the relationship between language and music, and both of their influence and importance on the social integration is underlined.

Key Words: Language, Music, Culture, Language of music, Social integration

* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı.

1- İletişim ve Düşünce Unsuru Olarak Dil

Dili incelemek, zihnin sadece insana özgü olan, insanın bireysel ve toplumsal varoluşunun belirleyici niteliklerinden birine yaklaşmaktır.¹ Bu sebeptendir ki dil ile ilgili çalışmalar, dilbilimden psikoloji, sosyoloji ve felsefeye kadar uzanan geniş bir alana yayılmıştır.

Dilin anlamı, kökeni, düşünceyle olan ilişkisi ve toplumsal önemi üzerinde birçok görüş ortaya konmuştur. Farklı bilim dalları ve bitimlerarası çalışmalar sonucu ortaya konan bu görüşler, yeni bakış açılarıyla her geçen gün zenginleşmektedir.

Konuşma yeteneği, insanın diğer canlılardan farklı olan yaratılışına, düşünmesine, yapıcılığına sıkı sıkıya bağlı bir konudur.²

Dilbilim çalışmaları dilin menşei ile ilgili pek çok anlayıştan bahseder. Rasyonalistlere göre dil, insan aklının ürünüdür. Pozitivistlere göre, dil doğadaki sesleri taklitten doğmuştur. Ampiristler dilin, duyuların kendini açmasından kaynaklandığını savunur. Teolojik görüşe göre ise dil Tanrı tarafından insanlara hazır olarak verilmiştir.³

Demek ki, dilin menşei konusunda iki yaklaşım söz konusudur. Biri dinî görüş, diğeri maddeci felsefeye bağlı tekamül nazariyesidir.

Konuşma ve dille ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Tanımların çokluğu, dilin farklı bakış açılarıyla ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Kimi tanımlarda dilin yapısal özellikleri, kimilerinde ise fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Mesela Eflatun, dili, "Kendi özel düşüncelerini sesin yardımıyla özne ve yüklem aracılığıyla anlaşılabilir duruma getirmek" şeklinde tanımlar.

Dilbilimcilere göre dil, "İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan canlı bir varlık; milleti birleştiren koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı;

¹ Noam Chomsky, *Dil ve Zihin*, Ankara 2001, s. 151.

² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim I-III*, Ankara 1977, c. I, s. 51-52; İsa Kayaalp, *İletişim ve Dil*, Ankara 1998, s. 53.

³ Bedia Akarsu, *Dil-Kültür İlişkisi*, İstanbul 1998, s. 19.

temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir".⁴

Tanımların farklılığına rağmen ortak noktalar, dilin insana özgü bir özellik olduğu, düşünceyle ve kültürle özdeşlik derecesinde ilişkisinin ve kendine ait yapı ve kurallarının bulunduğudır. Dil ile ilgili bütün tanımlarda vurgulanan noktalardan biri de dilin iletişim fonksiyonudur. Ancak dili salt iletişim ile sınırlamak doğru değildir. Çünkü hayvanlar da içgüdüsel olarak haberleşir ve iletişim kurarlar. Buna karşılık, insanlardaki iletişim düşünmeye dayalı bir fenomendir. Bu fenomen konuşma şeklinde tezahür eder.

İletişim, suje ile obje arasındaki ilişkiden doğmaktadır. Bu ilişkinin yönünü belirleyen karşılıklı etkileşimlerdir. Bütün canlılar gibi insan da varlığını önce doğa ile etkileşimde bulunarak sürdürür. İnsanın doğa karşısındaki etkinliğini sağlayan unsur kültürdür. Doğal çevresi, üretim sürecindeki insan-insan ilişkileri, değerler sistemi insanın toplum hayat tarzını oluşturur. Bunun mayası ise iletişimdir.

İletişim gündelik hayat tarzımızda bize nesnelere, insanları tanımlar. İşbölümü içinde değişik toplumsal roller yüklenmiş insanlara, bu rolleri yerine getirirken, toplumun o dönemdeki hayat tarzını öğretir, olumlatır. Toplumsal sistemin sürmesini, kendini yeniden üretmesini sağlar. İletişim sadece sözel bir süreç değildir. İnsan ile insanın karşılaştığı, ilişki kurduğu her yerde, her durumda ayrı bir dil biçimi şeklinde kodlanmış iletişim süreci yaşanır.⁵

Dil insanlar arası iletişimi sağlarken aynı zamanda düşünceyi oluşturur. Dil felsefecisi Wilhelm Von Humboldt dilin yalın bir araç olmadığını, düşünceyi yaratan bir etkinliği olduğunu ve dilden bağımsız düşünmenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Humboldt düşüncenin ve kelimenin karşılıklı olarak bağımlı olmasından yola çıkarak, dilin aslında bilinen hakikatı ortaya çıkaran bir araç olmadığını; bilinmiyor olanı da fark eden bir araç olduğu düşüncesindedir. Bu düşünceye göre, dillerin farklılığı kabuk ve işaretlerdeki farklılıklardan değil, dünya görüşlerindeki farklılıktan kaynaklanır.⁶ Başka bir ifadeyle, farklı dillerin mevcudiyetinin sebebi, başka başka formüle edilmeyi zorunlu kılan, farklı

⁴ Muharrem Ergin, *Türk Dili*, İstanbul 1986, s. 7.

⁵ Ünsal Oskay, *İletişimin Abesi*, İstanbul 1992, s. 7-9.

⁶ Von dr Leo Weisberger, "Sprach", *Wörterbuch der Soziologie*, Stuttgart 1969, ss. 592-608.

türdeki düşünce ve tasarımların varlığıdır. Yani dil, düşünce ve tasarımlar dizgesidir, farklı diller farklı dizgeler kurar. Her dilin ayrı ayrı birer sistem olarak karşımıza çıkmasının sebebi de burada yatar. Dildeki dizge-sistem, düşüncelerin birbiri arkasına eklenmesi hadisesidir.⁷

“İnsan konuşan bir canlıdır” (zoon logon ekhon) diyenler de düşünceyi dışarıda bırakmış değildir. Çünkü logon, logosla ilgilidir. Logos hem “söz” hem de “düşünce ve akıl” anlamına gelir. Demek ki logos kavramında düşünme ile konuşma, düşünce ile söz ve sözcük birbirinden koparılmaz biçimdedir yani dil ve düşünce aynılaşması söz konusudur. Dil asıl başarısını düşüncede gösterir. Düşüncenin başarısı asıl olanı seçmede ve düşündüğü şey için gerekli olmayı dışarıda bırakmadır. Dil olmasaydı düşünce de olmazdı. Düşünme çıkarımlar yapma, kavramlar ve önermeler arasında bağlantı kurmadır. Kavram ve önermelerin içinde yer aldığı bağlam da dilin bütünü oluşturur. Dil düşüncenin bir aracı olmakla birlikte düşünce içinde meydana gelir. Dil ve düşünce karşılıklı olarak birbirini oluştururlar. Dil düşünceyi tamamlayan, düşünceyi yaratan bir şeydir. Ancak dilini oluşturan ve yükselten bir toplum gerçek bir düşünce etkinliği gösterebilir.⁸

Eflatun “düşünce insanın kendi kendisiyle yaptığı bir konuşmadır; insan bir şeyi düşündüğü zaman, onu aynı zamanda hiçbir konuşmaya başvurmadan kendi içinde anlamaya çalışır; düşünme ile dil arasındaki bu bağ ihmal edilirse, dil ile varlık dünyası arasında kurulması gerekli korelasyon meydana gelmez, o zaman kelimeler boş birer klişe haline gelirler”⁹ diyerek dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi vurgular.

Algılarımızın bize getirdiği uyarımlar taşkımindan kurtulmak için nesnelere teker teker çözümleme yapmak suretiyle tanımamız gerekir. İnsana uyarımları arasında seçme ve seçtiğini soyutlama yeteneğini sağlayan dildir. Bir nesneyi tanımak onu daha iyi algılayabilmekse, bu, ayrıntılara inen bir çözümlemeyle mümkün olur. Bunun için de o nesnenin ayırıcı özelliklerini soyutlamak, algımızı bu özelliklere yöneltmek gerekir. Algılarımızı yöneltmek için gerekli soyutlamayı adlandırma süreciyle dil sağlar.¹⁰

⁷ Bkz. Necmettin Turinay, *Dil Kültür ve Sanata Dair*, Ankara 1996, ss. 144-158.

⁸ Akarsu, *a.g.e.*, s. 36-41; Kayaalp, *a.g.e.*, s. 155.

⁹ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, İstanbul 1968, s. 235.

¹⁰ Aydın Köksal, *Dil ile Ekin*, Ankara 1980, s. 59.

Dil, insan zihninin bir fonksiyonu olarak, sesin ve sözün ötesinde bir yetenek, doğuşumuzla birlikte getirdiğimiz, giderek geliştirdiğimiz bir gizli sistemdir. Bu yönüyle dil düşünce akışımızla, bu akış esnasında oluşan düşünce kalıpları ve bu düşünce kalıplarındaki dizilişin bir ifadesi olarak karşımıza çıkar. Dil, iletişime yönelik zihnî akışın belli bir sistematik içinde ifadesi ve dizilişidir.¹¹

Dil düşünme ilişkisi uzun zamandan beri, felsefe, psikoloji, dilbilim, sosyoloji, antropoloji ve mantık gibi bilim dallarınca ele alınmış bir konudur. Tartışmalar iki grupta toplanmıştır. Birincisi, dil ile düşünme arasında bir özdeşlik kuranlardır. Bu özdeşlik katı bir şekilde savunulursa, çocuklarda, sağır ve dilsizlerde düşünmenin bulunmadığı sonucuna varılabilir. Yine aynı görüşe dayanarak, bir toplumun sosyal ve kültürel katmanları arasında, dili kullanma biçimlerindeki ayrılıklara bağlı olarak, zihin faaliyetlerinde ayrılıklar olacağı ileri sürülmüştür. İkinci grupta toplananlar ise, düşünmenin dilden bağımsız bir şekilde oluştuğunu, ancak dil aracılığı ile dışa vurulduğunu ve başkalarına iletildiğini savunmaktadır. Dil, düşünceyi taşıyan bir araç, içinde düşünceyi barındıran bir kaptır. Düşünmenin gerçek temeli, soyutlama, temsil, zihin işlemleri yapabilmek ve semboller üretebilmek gibi yeteneklerdir. Dilin öğrenilmesi ve bir iletişim aracı olarak kullanılması insan zihninin bu özellikleri sayesinde mümkün olmaktadır.

2- Dilin Toplumsal ve Kültürel Niteliği

Dile ister dışardan bir gözlemci olarak, ister onu kullanan biri olarak bakalım, dilin hem düşüncelerimizi anlatmaya yarayan bir araç; hem de diğer insanlarla iletişim kurmamızı sağlayan bir ortam olduğunu gördük. Bu da dilin sadece bireyle değil toplumla da çok sıkı bağları olduğu anlamına geliyor. Dili içinde yaşadığımız toplumda kazanır, dil ile dünyayı tanır ve anlam vermeye çalışırız. Her gün karşılaştığımız sayısız nesne ve olayı adlandırabildiğimiz ölçüde anlayabilir, belleğimizde tutabilir ve diğer kişilerle paylaşabiliriz.

Dilin toplumsal bir iletişim aracı olduğu gerçeğinden hareketle, dil-toplum ilişki ve etkileşimlerinin incelenmesi sonucunda toplumdilbilim (sosyal liguistik) ve dil toplumbilimi (dil sosyolojisi) adı altında müstakil çalışma ve

¹¹ Turinay, a.g.e., Ankara 1996, ss. 144-145.

araştırma alanları oluşmuştur. Uygulamada her ne kadar bu iki alan aynı amaç için çalışıyorsa da, kuramsal olarak bu iki dai birbirinden farklı alanlar olarak gösterilmektedir. Farkı benimseyenler, dilbilime veya toplumbilime ağırlık vermektedirler. Hangi adla adlandırılırsa adlandırılısın bu dallarda ortaya konan çalışmalarda, dili bir yönüyle ele alan çalışmaların artık yeterli olmadığı, alanlar arası yaklaşımlarla dil-toplum etkileşimlerinin incelenmesi gerektiği noktasında birleşilmiştir.¹²

Dil toplum ilişkileri özellikle XX. yüzyılın başlarında üzerinde önemle durulan bir mesele haline gelmiştir. Fransız dilbilimcisi Antoine Meillet ve onun görüşünü paylaşan bilginler, dili, toplumsal yapının oluşturduğu değişik katmanların birleşimi olarak görmüşler, dilde hayat tarzının ve ekonomik şartların etkisine, kelimelerin anlamlarının değişmesinde toplumdaki değişikliklerin önemine eğilmişlerdir. Claude Levi-Strauss da dilin toplumsal bir fenomen olduğunu ve bu bakımdan incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹³

Emile Durkheim'in dil konusundaki görüşü de dilin toplumsal yönüne dikkat çeker. Durkheim, genelleme yetisi ve kavramların kaynaklarını toplumdaki aldığı görüşündedir. Toplum, düşüncelerini iletmek için kelimelere başvurur. Dilin sağladığı genellemeyle öznel imgeler kişiyi aşan kavramlara dönüşür. Sausser ve Meillet gibi birçok dilbilimci Durkheim'in bu görüşünü benimsemiş ve dili başat toplumsal olaylardan saymışlardır.¹⁴

Gördüğümüz nesne, olgu ve olayları dil kurallarına göre adlandırmak, aslında dünyayı yaşadığımız topluma göre oluşturmaktır. Toplumbilimcilerin "gerçeğin toplumsal açıdan oluşturulması" dediği bu düşünce, dilbilim tarihinde Edward Sapir ile neredeyse özdeşleşmiştir. Bu görüşe göre birey dünyayı doğrudan ve tarafsız olarak değil, büyük ölçüde içinde yaşadığı toplumun ona kazandırdığı dil ile tanır. Bu yönüyle dil, sadece dünyada var olan nesnelere ve algılanan olguları adlandırmakla kalmaz, aynı zamanda düşünceyi de aydınlatır.

Dil bir toplumun bilgi birikimini yansıtır. Dili öğrenen bir çocuk onun aracılığı ile toplumun değer ve inançlarını da öğrenir. Bu bakımdan dil toplumsal

¹² Kamile İmer, *Dil ve Toplum*, Ankara 1990, s. 16-17.

¹³ Aksan, *a.g.e.*, s. 64.

¹⁴ Berke Vardar, "Dil-Düşünce İlişkilerine Bir Bakış", *Dil Yazıları*, Ankara 1974, c. II, s. 49.

bilginin anahtarıdır ve bireyden bireye bilginin aktarılmasını sağlayan bir ortamdır.¹⁵

Bireyin içinde yaşadığı topluma katılımı anadilini öğrenme ile başlar. Yani anadili öğrenme sosyalleşme sürecinin ilk adımıdır. Anadilin öğrenilmesi sürecinde dilin işlevi sadece başkalarıyla bir şeyler paylaşma ve kendini ifade etme imkanını sağlamak değildir. Bunların ötesinde, kişinin çevresinin düşünce tarzına katılıp, kavram ve düşünce fonksiyonlarını devralarak dünya görüşünün bunlara göre şekillenmesini sağlayan önemli bir fonksiyonu da vardır.¹⁶

Dilin toplumla ve o toplumun kültürüyle yakın ilişkisini anlatmak için bir dilbilimci şunları söyler: “Bir milletin hayat tarzı, inançları, dünya görüşü, çeşitli nitelikleri hatta tarih boyunca o toplumda meydana gelen çeşitli olaylar üzerinde hiçbir bilgimiz olmasa, yalnızca dilbilim incelemeleriyle, bir dilin söz varlığının, söz hazinesinin derinliğine inerek bütün bu konularda çok değerli bilgiler ve güvenilir ipuçları elde edebiliriz.”¹⁷

Dilin toplumla ilişkisi, kültürle ilişkisi demektir. Dil ve kültürü birbirinden bağımsız parçalar olarak ele almak mümkün değildir. Çünkü biri diğeri olmadan var olamaz. Kültürün olduğu yerde dil, dilin olduğu yerde mutlaka kültür vardır. Dildeki herşey kültürden gelir. Kültür, dilde yaşar ve anlamını bulur. Dilbilimci, düşünür ve devlet adamı Wilhelm Von Humboldt, çalışmalarında dille kültür arasındaki ilişkilere geniş yer vermiştir. Bir milletin dilinden o milletin kültürüne, dünya görüşüne inebileceğini savunan Homboldt, dilin “bir milletin ruhunun dış görünüşü” olduğunu belirtmekte “milletin dili ruhudur; ruhu da dilidir” demektedir. Milliyet bilincinin kaynağını dile ve dilin yarattığı dünya görüşüne kadar indiren Humboldt’a göre diller milletlerle birlikte gelişirler; onların rûhî özelliklerinden kurulurlar. Milletlerin ruhî özellikleri çeşitli olduğundan dillerin yapısı da birbirinden farklıdır.¹⁸

Batı dilbilimi ve felsefesinde dilin kültürel yönelimlerini tartışanlar, Wilhelm Von Humboldt’dan Sapir-Whorf’a kadar uzanan bir okul oluşturur.

¹⁵ Deniz Zeyrek, “Söylem ve Toplum”, *Söylem Üzerine*, Yayına haz., Ahmet Kocaman, Ankara 2003, s. 27-28; Turinay, a.g.e., s. 156.

¹⁶ Wejsberger, a.g.m., s. 605.

¹⁷ Aksan, a.g.e., s. 65.

¹⁸ Akarsu, a.g.e., ss. 52-62; Savaş Çoban, *Küreselleşme Ulus-Devlet Azınlıklar ve Dil*, İstanbul 2005, ss. 24-26.

Özellikle Edward Sapir ve Benjamin Lee Whorf'un Amerikan yerli dilleri üzerinde yaptıkları incelemelerden hareketle, dilin bir "gizli metafizik" içerdiği ve bunu o dili konuşanlara dayatarak onların bütün dünyayı algılamalarını belirlediğini öne sürmüşlerdir. Demek ki, modern dilbilimin en önemli gündemlerinden birini dil-kültür ilişkisi oluşturmaktadır.

Dil, toplumdan ayrı düşünülemez olan bilim, sanat, teknik gibi alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur. İnsan açısından baktığımızda insanın dünyadaki yerini ve değerini belirleyen odur. Dolayısıyla dil, insanı insan yapan ve onu diğer canlılardan ayıran niteliklerin başında gelir. Duygu, düşünce ve isteklerimizi açığa vurmamızı sağlayan en önemli araçtır. Bir toplumun yaşayışı, gelenekleri, dünyaya bakışı hayat felsefesi, inançları, bilim, teknik ve sanata katkıları o toplumun diline yansır. Yani dil, bir toplumun kültürünün aynası durumundadır.¹⁹

Bir toplumun sözlü ve yazılı bütün kültür değerleri dile aktarıldığı için, dilin sosyal yapının ve kültürün yansıması olduğu kadar diğer bütün sanatların hammaddesi olduğu üzerinde de durulmaktadır. Bir şairin duygu ve düşüncelerini kendi toplum fertlerine ancak dili ile ulaştırabildiği, bir yazarın, bir bilim adamının, görüşlerini ilgili çevrelere dil yolu ile aktarabildiği bilinmektedir. Yeni buluşlar ifadelerini dil ile gerçekleştirirler. Bir tiyatro sanatçısı, jest ve mimiklerine dilini eklemeyen oyunculuğunu gösteremez. Bir milletin gelenekleri, folkloru, yüzlerce yıllık hayat tecrübelerinin sonuçları veciz ifadelerini atasözlerinde bulmuştur. Destanlar, toplum ve millet hayatını büyük çapta etkilemiş şahıs ve olayların günümüze kadar uzanmış canlı tablolarıdır. Deyimler, bir milletin mantığının ve dil felsefesinin sembolleridir.²⁰

Kültür ve medeniyetlerin tarih boyunca oluşup geliştiği bilinen bir husustur. Ayrıca, toplumla kültür beraber kullanıldığında sosyoloji, toplum ve kültürü ifade etmek için millet kavramını kullanır. Böylece dil ile toplum ilişkisi dil ile millet ilişkisi olarak değerlendirilir. Dil ile milliyet arasındaki bağ böylece önem kazanmış olur. Bu açıdan bakıldığından olacak Heidegger "dil insanın evidir" der. Evler, iklim çeşitlerine olduğu kadar, kavimlerin medeniyet şekillerine, sosyal tabakalara ve şahısların servet ve zevklerine göre değişiklik arzederler. Diller de böyledir. Her millet dilini kendi ihtiyaçlarına, kültür ve medeniyet se-

¹⁹ Doğan Aksan, *a.g.e.*, c. I, ss. 11-13.

²⁰ Bkz. Zeynep Korkmaz, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I-II*, Ankara 1995, c. I, s. 674.

viyesine, zevkine göre yaratır. Dil tıpkı ev gibi bir milletin duygu, düşünce ve hayatının barınağı ve korunağıdır. Heidegger bu sözüyle dil ile insan arasındaki yakın ilişkiyi belirtmiştir. İnsan yerine millet demekte hiçbir sakınca yoktur. Çünkü dillerin başlıca vasfı “millî” oluşlarıdır.²¹

Ziya Gökalp milleti “İsanca, dince, ahlâkça ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir” şeklinde tarif ederken, dili milletlerin mihenk taşlarından biri olarak görmüştür. “İsanî bir istiklal, siyasî bir istiklalin mukaddimesidir” derken de dildeki istiklali, siyasî istiklalin zaruri şartı olarak kabul eder.²² Ayrıca milli olanın temeline oturmuş olur.

Düşünce hayatı ile dil arasındaki ilişki karşılıklıdır. Bir toplumun düşünce hayatının gelişmesi dile bağlı olduğu gibi, dilinin gelişmesi de onun ilim ve düşünce hayatında kullanılıp kullanılmamasına bağlıdır. Daha önce sözünü ettiğimiz dilin insan düşüncesiyle ilişkisinin sosyolojik boyutu, toplumla ilişkisidir. Dilin toplumla ilişkisi, kültürle ilişkisi anlamına da gelir. Ancak dil ile kültür arasında birinin diğerini doğurduğu şeklindeki indirgeyici görüşe kapılmadan, ilişkinin karşılıklı olduğu, daha kabul edilebilir görülüyor. Dilin kültür tarafından tayin edildiği ve dilin kültürü yansıttığı gibi, dilin de kültürü ifade ettiği ve ona şekil verdiği söylenebilir. Tek taraflı belirleyicilik sosyoloji anlayışına aykırı düşer. Fert-toplum, fert-kültür ve benzeri diyalektik alanlarda olduğu gibi indirgeyici anlayış doğru değildir. Dil-kültür ilişkisinin dil-toplum ilişkisi anlamına geldiğini ifade ettik. Toplumun kültür yapısında, sadece ilim, düşünce, mantık ve felsefe yer almaz. Toplum hayatında duygular önemli rol oynarlar. Dil toplumda düşünce iştirakini sağladığı kadar duygu beraberliğini de sağlar. Dil duygu bakımından da ortak bir anlaşma aracıdır. Ayrıca dilin toplumla ilişkisine, zaman ve mekan boyutunda olmak üzere iki yönden bakabiliriz. Tarih sahnesinden çekilmiş toplumların dillerinin de yok olmuş olması, ancak bazı kalıntılarının değişik kültürlerde yaşıyor olması, dilin toplumdaki zaman boyutu hakkında bize bir fikir verebilir. Yine, bugün yaşamıyor olsa bile eski kültürlerin bıraktıkları belgeler bu toplumlar hakkında bize bilgi vermektedir ki bu da dilin zaman boyutunu ifade eder. Kültürün aktarılmasında dilin fonksiyonunu

²¹ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, İstanbul 2005, s. 143.

²² Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Ankara 1986, s. 18; Ziya Gökalp, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, Ankara 1976, s. 97

biliyoruz. Nesiller arasında kültür alış verişini sağlayan dil, toplum hayatında geçmiş ile gelecek arasında köprü vazifesi görür. Eski nesiller bıraktıkları yazılı ve sözlü eserlerle yeni nesillere hitap ederler. Yeni nesiller de bırakılan kültür eserleri ile, atalarının hayat tecrübelerini, inanç ve değerlerini, dünya görüşlerini öğrenirler.

Dil mekan boyutundaki fonksiyonu ile de bir milletin değişik coğrafyalara dağılmış parçaları, yani aynı kültür toplumunun birbirinden kopmuş bölümleri arasındaki irtibatı ve anlaşmayı sağlar. Bu bölünmüş toplumların dillerinde farklılaşma ne kadar az ise, aralarındaki uyum ve yakınlaşma o derece güçlü olur. Tabiatıyla kültürün diğer unsurlarını da hesaba katmak gerekir. Türk milleti bu konuda olumlu-olumsuz bir hayli tecrübeye sahiptir.

Dilin milletle olduğu kadar medeniyetle de ilgisi vardır. Gelişmiş bir dil olmaksızın gelişmiş ve ilerlemiş toplum hayatı düşünülemez. Dil kültürün ve medeniyetin gelişmesinde önemli rol oynar.

3- Müziğin Sosyal ve Kültürel Sistemdeki Yeri ve Dil ile İlişkisi

Birinci kısımda dille ilgili genel bilgiler sunmaya, dilin toplumsal ve kültürel niteliğini ve millet hayatındaki önemini vurgulamaya çalıştık. Bu bölümde ise, dilin diğer bir sosyal kurum olan “müzik”le olan ilişkisine değineceğiz. Başka bir deyişle, dil-kültür bağlamında müzik dilinin yani müziğin içinde bulunduğu toplumdaki ifadesinin öneminden bahsedeceğiz.

Müziği incelemek temelde herhangi birşeyi incelemek gibidir. Her hangi bir alanda araştırma yaparken araştırmacı şu üç soruya cevap bulmaya çalışır. Bunlar “ne”, “neden” ve “nasıl” sorularıdır. Bu sorulara verilen cevaplarla araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi ortaya konur. Müzik araştırmacısı da ele aldığı bir müzik parçasını, bir seslendirmeyi, bir çalgıyı ya da karşılaştığı müziksel bir olguyu bu sorulara cevap vererek anlamaya çalışır. Diğer alanlarda olduğu gibi müzikle ilgili çalışmalarda da, aynı sorular sorulmasına rağmen, birbirinden farklı bilgilerin bulunduğu çeşitli müzik inceleme biçimleri ortaya çıkmaktadır. Bu durum araştırma esnasında hakim olan bakış açılarının farklı olmasıyla açıklanabilir.

Bakış açısı bir araştırmada, yöntem, veri toplama ve değerlendirme aşamalarında belirleyici bir role sahiptir. Müzik ile ilgili araştırmalarda da farklı

bakış açılarından söz edilebilir. Bunlar, her toplumun kendi değer ve inançlarıyla belirlenen, değişik mantık kavrayışları ve bunun müziğe yansıdığı bakış açısı; müziği toplumsal şart ve oluşumların dışında, güzellik kalitesi ve değeri ile ele alan **felsefi ve estetik** bakış açısı; müzikal uygulama ve stillerin toplumsal faktörler gözönünde bulundurulmadan peşpeşe sıralandığı tarihî bakış açısı ve dünya çapında işlemekte olan müzikal davranışın prensipleriyle ilgilenen **bilimsel** bakış açısıdır.

Müziğin her toplumu içine alabilecek bir tanımı, tüm müzik çeşitlerinin girdiği bir sınıflama ve genel bir takım prensiplere varmak, müzikle ilgili araştırmalarda karşılaşılan en temel sorunlardır. Müziği **bütüncül** (holistik) bir bakış açısıyla ele almak bu temel sorunu çözmekte bize yardımcı olacaktır.

Araştırma konusuna geniş açıdan bakmak olarak tanımlayabileceğimiz “bütüncül yaklaşım” insan davranışının bilimsel incelenmesinde iki ana özelliği belirler: Birinci özellik, incelemeyi geniş bir alana yaymaktır. Bütüncül yaklaşımın bu özelliği insanların müzikal davranışlarının incelenmesine önemli bir boyut kazandırmıştır. Müziğin incelenmesini geniş toplumlara yaymak, araştırmacılara kendi toplumlarındaki müzikal faaliyetleri gözlemlemek için yeni bakış açıları sunacaktır. Bütüncül yaklaşımın ikinci özelliği, onun bütüncül (integratif) oluşudur. Bu niteliği, toplumun veya kültürün farklı özelliklerinin birbirlerine nasıl bağlı olduğunu anlamamızı sağlar. “Şeyler arasındaki ilişki, bu şeylerin kendi doğal yapıları kadar önemlidir” varsayımı üzerine kurulmuştur. Bir bütünü iyi anlamak onun parçalarıyla olan ilişkisini bilmekle yakından ilişkilidir. Bu açıdan bütüncül yaklaşım, dili, dini, ekonomiyi ve sanatları birbirine bağlar. Eğer müzik yapmanın sosyal yanları dışta tutulur ve müziğin incelenmesi sadece seslerle sınırlandırılırsa, müziğin kendi başına bir oluşum olduğu kuramına kapılabiliriz. Ayrıca, toplumun ve kültürün diğer yönlerini taktir edememek müzikte aşırı dercede elitist olmaya yol açabilir.

Müziğin bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesi demek, onu sosyal ve kültürel yapının bir parçası olarak ele almak demektir. Sosyal yapı, en küçük sosyal grup (en az iki kişi arasında cereyan eden sosyal münasebetlerin kalıplaşmış bütünü; en küçük model) ve en büyük sosyal grup (toplum) düzeyinde bir sosyal grubun teşkilatlanma tarzını, bu teşkilatlanma tarzından doğan ilişkiler sisteminin kalıplaşmış (tipleşmiş ve modelleşmiş) bütünü olarak tarif edilir. Sosyal yapının unsurları arasında bir hiyerarşik düzen ve fonksiyonel ilişki var-

dır.²³ Kültür ise sosyal yapının muhtevasıdır. İnsanın geliştirdiği araçlar, silahlar, üretim tekniklerinden, düşünce ve inanç sistemlerine, hukuk, devlet, sanat, ahlâk, ilim ve felsefeyi de içine alacak kadar geniş bir yapısı vardır. Özetle maddî ve mânevî olarak meydana getirilmiş herşeydir ve bu özelliği ile “sosyal birikim” ve “sosyal miras” olarak ifade edilir.²⁴

Sosyal ve kültürel sistem müziğin incelenmesinde önemlidir. Sadece eğlence vasıtası olmayan müziğin iktisadi düzenlemelerle, siyasi hareketle, dinle, diğer sanatlarla ve lisanla önemli bağları vardır. Bütüncül yaklaşımda bu ilişkiler aydınlatılmaya çalışılmaktadır. Müziği bütüncül bir yaklaşımla, temel sosyal kurumlardan sanat içinde ele alıp incelemek onun toplumsal yönüne dikkat çekmektir. Müzik çoğu kez bir mânevî kültür unsuru olarak görülmekle beraber kültürün maddî yönüyle ve sosyal yapıyla da ilişkisi vardır. Müzik üretiminde fikrî, sosyal ve teknolojik unsurlar birarada bulunurlar. Mesela, teknoloji ve elde bulunan malzemeler müzik aletlerini doğrudan etkileyen unsurlardandır. Müzik sosyal ilişki ve kurumlarla da yakından ilişkilidir. Çünkü toplum, insanların müziksel olarak nasıl davranacaklarını etkileyen normları geliştirir. Ahlâkî ve dinî değerlerin ağırlıkta olduğu bir toplumda, müziksel faaliyetler de bu değerlere saygılı ve uyumlu olacaktır.

Kültürün dışı vuruş şekillerinden olan müzik her toplumda belirli bir tarzda varolagelmiştir. Kimi toplumlarda dinle beraber, kimilerinde ise bir oyun ve eğlence olarak bulunmuştur. Bazı toplumlar müziği insan hayatını güzelleştiren bir dekorasyon formu olarak görürken bir çoğu da toplumlarının temel özelliklerinden saymışlardır.²⁵

Fizikçinin bakış açısıyla müzik, belli frekansları ve renkleri (timbre) olan, besteci ve/veya icracı tarafından düzenli bir şekilde kalıplar halinde düzenlenen sesler dizisinden oluşur. Bu sesleri müzik haline getiren şey, insanların topluluk

²³ Zeki Arslantürk-M.Tayfun Amman, *Sosyoloji*, İstanbul 1999, s. 214.

²⁴ Nihat Nirun, *Sistemik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bütüne Analizi*, Ankara 1969, s. 53; Arslantürk, a.g.e., s. 196.

²⁵ John E.Kaemmer, *Music in Human Life Anthropological Perspectives on Music*, Texas 1993, ss. 1-11.

halinde, bunları müziksel anlamla doldurma biçimidir ve bu sürecin hayatî bir parçası, seslerin varolduğu toplumsal ve kültürel bağlamdır.²⁶

Müzik kişisel ve sübjektif bir tecrübe olarak başlar. Daha sonra etki alanını artırarak topluma yayılır. Böylece, müzikal formlar ve estetik zevkler kişisel bir tecrübe olmaktan öteye geçerek, normlar, sosyal beklentiler, sosyal yorum ve ödüller tarafından kontrol edilen ictimai bir davranış haline gelir. Yani diğer kültür unsurlarının olduğu sıraya müzik de tâbidir. Fiil-tekrar-taklit-ahşkanlık-adet-örf-kültür sistemi şeklinde yayılır. Konu estetik olunca şu üç sıra önemlidir: Hoş-güzel-yüce. Hoş ferddir. Güzellik ona katılımın artmasıdır. Daha sonra yaygınlık ve duygu yüceliği kazanabilir. Aynı zamanda bunların arkasında yine toplum ve kültür bütünlüğü vardır. Fert-cemiyet diyalektiği gibi, müzik kültür diyalektiği burada da geçerlidir. Yani müziğin kendine ait bir yapısı vardır; diğer taraftan insan tarafından, insan için, belli bir kültürel ortamda meydana getirilir. Bu sebeple, müzik insan davranışının bağlantılı olduğu diğer alanlarla da yakından alakalıdır.²⁷

Müziğin toplumsal özellik ve fonksiyonları, içinde bulunduğu toplumun kültürüyle yakından ilişkilidir. Ses aralıkları, melodik kıvrımlar, kullanılan ritimler bir müzik eserini meydana getiren bütün bu ayrıntılarda, bir toplumun hikayesi, upuzun geçmişi gizlidir. Dikkatlice dinlendiğinde, toplumsal geçmişin hüzünlü, sevinçli bütün seslerini duyabilmek mümkündür. Toplumların müzikleri melodik bir tarih ya da tarihin melodik anlamı niteliğini taşırlar.²⁸

Müziğin insan hayatında birçok farklı işlevi vardır ve bunların çoğu özünde toplumsaldır. Müzik sosyal hayatın bir çok alanında kullanılmaktadır. Bunların en başta geleni oyundur. Oyunla sunulan müzik başta çocuklar olmak üzere toplum üyelerine bir çok fayda sağlar. Oyunda kullanılan müzik, kişinin davranışlarını grup faaliyetine göre ayarlamasına yardımcı olarak pratik hayat için tecrübe kazandırır.

²⁶ David J. Haergreaves-Adrian C. North, *The Social Psychology of Music*, New York 1997, ss. 1-3.

²⁷ John H. Müeller, "A Sociological Approach to Musical Behaviour, Comments of Purposes of Ethnomusicology, *Journal of the Society for Ethnomusicology* ? 1963, c.VII, ss. 218.

²⁸ Yalçın Çetinkaya, "Müziğin Değişimi Değişimin Müziği", *Yeni Türkiye*, sayı: 23-24 Cumhuriyet Özel Sayısı IV, s. 3012.

Müzik aynı zamanda iyi bir iletişim aracıdır. Burada da dil ile fonksiyon özdeşliği bulunur. Ninni, anne ile bebek arasındaki iletişimi sağlayan önemli bir vasıta. Müziğin doğaüstü güçlerle iletişim kurmak için kullanıldığı da görülür. Müzik, farklı nesillerin kendilerini tanımlamasına yardımcı olur. Yaşlı kimselerin geleneksel, yeni neslin modern müzik tarzlarını benimsemesi gibi. Müzik, hakim bir kültür içindeki farklı kültürlerin kendilerini ifade etme ve varlıklarını sürdürme aracı olarak da kullanılabilir. Mesela, alevî kültüründeki Cem törenlerinin vazgeçilmez ögesi olan sözlü müziğin temel işlevi, ilke ve değerleriyle alevî türkmen kültürünü yaşatmaktır.

Müzik içimizde derin ve engin duygular uyandırabilir ve bu duygular farklı alt yapılardan gelen insanlar arasında paylaşılan deneyimler olabilir ki bu bütünleştirme fonksiyonunun bir göstergesidir. Sanatın kültürle olan içiçeliği bir sanat dalı olan müzik için de geçerlidir. Bir toplumun müzik yaşayışı o toplumun ekonomik, kültürel ve toplumsal şartlarından kaynaklanır, bunları yansıtır ve bunlarla karşılıklı etkileşim içindedir. Müzik toplumla etkileşip bütünleşen sanatların başında gelmektedir. İlk etnomüzikologlardan Eliis (1885) müziğin toplumsal bir gerçek ve kültürel bir değişken olduğunu ileri sürerek müzik yapısının mutlaka kültürel bağlamda ele alınması ve kültürün diğer unsurları açısından müziğin işlevinin gözönünde bulundurulması gerektiğini vurgulamıştır.²⁹ Ünlü İngiliz antropolog Tylor'ın "Kültür, bilgi, inanç, sanat, hukuk, gelenek ve kişinin toplumun bir ferdi olarak sahip olduğu tüm kabiliyet ve alışkanlıklarının bir bütünüdür" şeklindeki geniş tanımlı çerçevesinde müzik, kültürün görüntülerinden, sosyal ve kültürel sürecin ürünlerinden ve kişinin toplumun üyesi olarak sahip olduğu yetenek ve alışkanlıklarının maddî sonuçlarından biri kabul edilmelidir.

Müziğin kültürle ilişkisi etnomüzikoloji dediğimiz bilim dalının temel hareket noktasıdır. Yani etnomüzikoloji, "herhangi bir müziğin yalnızca kendi içinde değil, kültürel bağlamıyla irtibatlı olarak incelenmesine ilişkin bir yaklaşımdır"³⁰

Araştırmacı Alan Lomax müziğin kültürel iki işlevinden bahseder: Birincisi, insan gruplarını faaliyete doğru örgütlemesi ve bu faaliyet içinde toplumun

²⁹ John Blacking, "Ethnomusicology", Çev. Çiğdem Kara, *Folklor/Edebiyat*, 1999, sayı:17, ss. 55-58.

³⁰ Ivo Subjic, *Music in Society: A guide to the Sociology of Music*, New York 1987, s. 27.

ana değerlerini temsil eden iskeleti sunması; ikincisi ise müziğin kültürel kavramları sembolize eden bir iletişim aracı olmasıdır.³¹

Müzik kültür ilişkisi, dünya üzerinde yayılmış bulunan insanlar arasındaki kültür farklılıklarının sebeplerine yönelik geliştirilen toplumsal teorilerde de ele alınmıştır. Neo-evrimci görüş müziği sosyal yapıyı oluşturan unsurların yan ürünü olarak kabul etmiştir. Bu görüş tartışılabilir bir görüştür, Çünkü, müziğin sadece sosyal yapıyla değil kültürel yapıyla da bağlantısı vardır ve sosyo-kültürel sistemin yan ürünü değil, onunla bütünleşmiş bir unsur olarak görülüyor. Toplum birbiriyle fonksiyonel bağıntı içinde bütünleşmiş parçalardan oluşan bir sistem olarak kabul eden fonksiyonalistler de müziği toplumsal fonksiyonu açısından değerlendirmişlerdir. Bu anlamda müzik, toplumsal birlik, ahenk ve anlayışı sağlayan sosyal bütünleşmeye yardımcı olan bir unsur olarak kabul edilir. Fonksiyonalist görüşte müzik toplumsal yapıya olumlu etki ve katkıları açısından değerlendirilmiştir. Bu doğru kabul edilmekle birlikte sınırlı bir yaklaşım olarak görülebilir. Etkileşimci bakışta ise müzik kültürle karşılıklı ilişkisi içinde değerlendirilmiş, müzikal davranışlarımızın kaynağının kültürel değer, inanç ve kavramlara dayandığı belirtilmiştir.³² Buradan hareketle müziği, dil ve din ile beraber, kültürün üç çekirdeğinden biri olarak görmek mümkündür.

4- Müziğin Dili ve Sosyal Bütünleşme Açısından Önemi

Müzik gibi estetik bir alanla, dil gibi asıl fonksiyonu iletişim olarak beliren bir aracın mukayesesi, bugün dilbilimin değişik bilim ve sanat dalları üzerinde icra ettiği tesiri belirleme imkanı vermektedir. Hemen akla gelebilir ki müzik bir "ses dili" dir. İnsanın duygularını sergilemesi bakımından da "duyguların dili" olarak görülür. Müziği dile yaklaştıran şey aynen dilde olduğu gibi "birşeye aracılık etmesi"dir. Yalnız bu aracılık işinin mahiyeti söz dilinden tamamen farklıdır.³³

İlk bakışta müzik dil gibi görünmemekle beraber dille ilgili geniş bir yaklaşıma göre hareket edersek, "algılanabilir her türlü davranış"ın nihayetinde dille aynı fonksiyonu yüklediğini fark edebiliriz.

³¹ Kaemmer, *a.g.e.*, s. 92.

³² Kaemmer, *a.g.e.*, ss. 20-23.

³³ Turinay, *a.g.e.*, s. 156.

Biçimden yoksun ve hemen herkesin elinin altında hazır duran “sonsuz tını” gerecini müziğe dönüştüren nedir? Binlerce tını nasıl oluyor da bize bir şeyler aktarabilen bir yapıya dönüşüyor? Burada dildeki dizgelere benzeyen bir eklemlenme biçiminden söz edilebilir mi? Bilindiği gibi her duygulu ve coşkulu insan besteci konumuna yükselemez. Mesele teknik bir eksiklik değildir. Buradaki asıl eksiklik müziğe has estetik yaratıcılık ve tasarlama gücüdür. Müziğe has biçim yani beste, estetik ideanın, dinlenir kılınan bir biçime dönüşmesi hadisesidir.

Bu noktada müzik estetik bir nesneye dönüşmüş olur. Müzik duygulara aracılık etmekle kalmaz, estetik-nesne olarak duyguları uyandırır ve dinleme esnasında fiziki bir olay olan sesteki müziğe doğru bir geçiş yaşanır. Yani eser öncesi varolan müzik düşüncesi, müzik ideası, önce ses dizgesine dönüşmüştür. Fakat burada sisteme dönüşen sesler müzik olarak idrak edilmekte estetik haz ön plana çıkmaktadır. Bildirmede düşünceler dizgeye dönüşürken, burada fazla olarak, estetik idea ve tasarımlar dizgesi ile karşılaşırız. O zaman şiir, iletişime esas olan dil ile müzik arasında bir geçiş noktasıdır diyebiliriz. Faltin’e göre, “acılardan kurtulmak isteyen bir şairin yazdığı şiir, ne zaman kimin tarafından okunacağından bağımsız olarak, yalnızca yazılmış olmasıyla anlam kazanmaktadır”. Öyleyse diyebiliriz ki diller iletir, aktarır. Fakat estetik nesne olarak şiir ve müzik, kendini açığa vurma olayıdır.³⁴

Müziğin sanatların en soyut olanı olduğu, bu sebeple insandaki tesir gücünün diğer sanat dallarına oranla daha fazla bulunduğu, müzikte olayların dile getirilmediği, hüznün, sevinç, iç sıkıntısı, gönül rahatlığını daha çok güfteleri ve musiki eserini dinlediğimiz sırada içinde bulunduğumuz şartların telkin ettiği duygular olduğu üzerinde durulmuştur.³⁵

Acaba müziğe has ideaların teşkil ettiği bir dizge olan bestelerde, yani müzik dilinde, dildeki gibi, ses biçimi(söz), özne ve nesne arasındaki üçlü ilişki aynen cereyan etmekte midir? Faltin’e göre burada, yani estetik anlamın kurulmasında kavram oluşturan bilincin yerini, öznenin estetik bilinci almaktadır. Dilde kelimeler nesilden nesile geçen birer göstergeler yığınağıdır, fakat bunlar dilin sözlüğü ile sınırlıdır. Buna karşılık müziğe has göstergeler, estetik ideanın ürünüdür; estetik hayallerin sınırı bulunmadığı için, estetik ideaların dilde oldu-

³⁴ Turjınay, a.g.e., s. 158.

³⁵ Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, İstanbul 1993, s. 181.

ğu gibi bir lügati de oluşturulamaz, sınırsızdırlar. Her müzik eserinde estetik göstergeler farklı ve yenidir. Çünkü burada eklemelenen idealar ve tasarımlar tamamen şahsidir. Onun için estetik göstergelerin söz dilinde karşılığı bulunmaz. Çünkü söz dili kavramlara dayanırken, aynı zamanda kavramlara dayanmayan estetik idealardan müteşekkil müzik dizgelerine aktarılması mümkün değildir.³⁶

Müzik diğer sanat dallarına oranla daha derin bir tesir gücüne sahiptir. Bunun en önemli sebeplerinden biri, müzikteki estetik hayallerin sınırsızlığıdır. Fiziki olarak ses ve ruh arasında bir alâka vardır. Fakat müzik kendine özgü yapısıyla muhayyilemizde hudutsuz bir ufuk açar. Her şahsın mizaç ve kabiliyetine uygun, hayret verici bir yumuşaklıkla hitap ederek duygularımızı kamçılar ya da sakinleştirir.³⁷

Müziğin insanda yarattığı etki bir müzik eserinde varolan irreal yapıyla ilgilidir. Bir müzik eseri real (maddi) ve irreal (mânevî) yapıdan meydana gelir. Real yapıda mimârideki taş ya da tahtanın yapısına karşılık olan ses tabakası bulunur. İrreal yapı ise, duygu ve anlamın yer aldığı kısımdır. Müziğin real yapısı müzikal kompozisyonun teknik ve maddî yapısıyla bağlantılı iken irreal yapısı ise, psişik ve metafizik özellik gösterir. Bunun içindir ki, Schopenhauer müziği, iradenin doğrudan doğruya nesnelleşmesi olarak göstermektedir.³⁸

Müzik sanatında hazzın, zevkin, düşünme ve hayal etme güçlerinin esere dönüşerek bedenleşmesi, bu sanatı diğer sanatlardan doğal olarak farklı kılmaktadır. Çünkü müzik sanatına beden kazandırmaya çalışan ana-öge “ses”tir. Bu fiziksel öğenin anlatım gücü ise, müziğe özgü “sembolik dil”dir.³⁹

İnsan sesi müzik yapmaya yarayan araçların en etkilisidir. Sözle birleşen ahenkli ses, erişilmez bir anlatım gücü kazanır ve dinleyiciyi etkiler. İnsan hayatında sesin konuşmak ve müzik yapmak gibi iki temel işlevi olduğu gözlenebiliyor. Müzik yapmaya yarayan diğer araçların tek başına oluşturamadığı renklerin tümünü içeren insan sesi, dilden ve müzikten aldığı güçle etkinliğini bir kat daha artırmış, kendine özgü teknik ve yöntemleriyle diğer müzik araçlarının yanında farklı bir yere sahip olmuştur. Bu yüzdendir ki, müzik aletleri tek başları-

³⁶ Turinay, *a.g.e.*, ss. 159-161.

³⁷ Fayha Talay, *Musiki Tarihi*, İstanbul 1959, ss. 3-4.

³⁸ İsmail Tunalı, *Sanat Ontolojisi*, İstanbul 1971, ss. 144-146.

³⁹ C.Memduh Altar, *Sanat Felsefesi Üzerine*, İstanbul 1991, s. 89.

na bir müzik eserini icra edebilmekten daha fazla, insan sesine fon olarak iştirak etmektedirler.

Müziğin dili dendiğinde iki farklı durum anlaşılabilir. Birincisi, soyut yapıyla, insanda sınırsız bir tahayyül evreni meydana getiren ve sadece müziğe has sembolik dildir. Keman veya başka bir aletle adına taksim dediğimiz müzik tarzı, bir Türk için, sembol dili ve geniş bir zevktir. İkincisi ise müziksel yapıya eşlik eden söz ögesinin dilidir. Müzik aletiyle gerçekleştirilen müzik, doğrudan duygulara hitap edebilir. Ancak duygu yanında düşünceden de bahsedeceksek, bu defa müziğin sözlerini hesaba katmamız gerekecektir.⁴⁰

Müziğin diğer kültür unsurlarında olduğu gibi sosyal bütünleşmeye, kültür birliğine ve kimliğe hizmet ettiği, onların bir göstergesi olduğu, bilinen sosyolojik bir gerçektir. Sosyal bütünleşme, bir toplumda maddî ve mânevî kültür unsurlarının bir araya gelerek bir mânâ ifade edecek ve işleyen bir bütün meydana getirecek tarzda birbirini tamamlamasıdır.⁴¹ Sosyal bütünleşme, hakim olan kültürel değerlerin, toplumu meydana getiren fertler tarafından alınarak, kendilerine mal edilmesi ve böylece fertlerin, toplumun sosyal ve kültürel değerlerini kazanarak onunla uyumlu bir şekilde yaşama durumuna gelme sürecini ifade eder.⁴² Bellidir ki sosyal bütünleşmenin olabilmesi için kültürel bütünleşmenin olması gerekir. Kültürel bütünleşme olmaksızın kişiler örutü ve rollerini yerine getiremezler, sosyal gruplar kurumsallaşmış yapılarını uygun bir biçimde kullanamazlar. Kültürün maddî ve mânevî unsurlarının ahenkli bir bütün teşkil edecek şekilde "bir mânâ etrafında bütünleşmeleri" en uyumlu sosyal bütünleşme modeli olarak görülmüştür.⁴³

Temel fonksiyonu toplumun kültürünü oluşturmak, iletişimi sağlamak ve kültürel mirasın aktarıcılığını yapmak, toplumun kimliğini belirlemek olan dil, aynı görevi yapan ve toplumun inanç sistemini oluşturan din gibi müzik de bu fonksiyonları ifa etmektedir. Müzik de, diğer ikisi gibi toplumun kimliğini belirlemek, bu kimliğin bilincine varılarak fertlerin toplumla bütünleşmelerini sağlamada önemli rol oynar. Duygusal iletişim özelliği yanında, toplum üyelerini

⁴⁰ Brian Wiberly, *Music and Religion A Historical and Philisophical Survey*, London 1934, ss. 269-272.

⁴¹ Mustafa Erkal, *Sosyoloji*, Trabzon 1982, s. 146.

⁴² Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İstanbul 2000, s. 311.

⁴³ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir*, Çev. Nilgün çebebi, Konya, s. 205.

benzeri estetik değerler etrafında birleştirerek kültürel ve sosyal bütünleşmede önemi haizdir.

Müzik de dil ve din gibi kimlik göstergesidir. Nasıl her milletin anlaşma vasıtası ve kültür birliğini belirleyici olarak dili varsa, nasıl bir inanç dünyasını ve kimliğini belirleyen dini varsa, duygu ve düşüncelerini, duygusal kimliğini, ses dünyası içinde biçimlendiren bir müziği vardır. Bu ortak zevk ve melodiler dünyası, millî yapıyı kuvvetlendiren ve millî bütünleşmede rolü olan önemli dayanaklardır. Kişinin üreme ve varlığını aynı kimlikte devam ettirme gibi, doğal ihtiyaçları arasına, “kendini tatmin etme” şeklindeki diğer doğal bir ihtiyaç da dahildir.

Meseleye bu sosyolojik çerçevede baktığımız zaman, problemlerin de eksik olmadığını görmekteyiz. Dilde, dinde ve diğer kültür unsurlarında olduğu gibi, müzik alanında da nesiller ve çeşitli sosyal kesimler arasında çatışmanın olduğu inkâr edilemez. O halde sosyal ve kültürel bütünleşmeye ve sosyal kimliğe bu arızalar içinde bakmalıdır ki bunun diğer anlamı, sosyal değişimle, kültür değişimiyle, yabancılaşma süreci ile karşımıza çıkar. Problemi belirleyen müziğin dili, muhtevası ve ahlâk ve örfle ilgisi olarak görünüyor. Değişimi, çatışmayı, yabancılaşmayı, kültür emperyalizmine alet olup olmamayı, müziğin dili, muhtevası ve gelenekselliği oluşturmaktadır. İfade edilen müziğin içinde yer alıp almamamız, müziğin dili, muhtevasıyla ve örfle ilgili gibidir. Müziğin mesajını anlayabilmemiz, gerek söz gerekse sembolik dilini bilmemizle ilişkilidir. Burada “müzik mesaj iletmeli” ya da “müzik sırf estetik idealar sunmalı” tartışmasına girmeyeceğiz. Böyle bir tartışma bizi “sanat için sanat”, “toplum için sanat” tartışmasına götürür ki bunun sosyolojik, yani bilimsel bir faydasını yakalamak çok zor görünüyor. Ancak, müziği sosyal ve kültürel açıdan değerlendirmek, dil-din-kültür-ahlâk-örf-müzik ilişkilerine bakmak, sosyal bütünleşmedeki kimlikte ve değişimdeki rollerini tahlil etmek, bilim adamının görevidir.

Her sanat dalı gibi müzik de içinde doğduğu toplumun yapısıyla ve değerleriyle yakından ilgilidir. Sorulardan biri şu olabilir: Her çeşit ahlâki düşünceden uzak, arı bir sanat olması mümkün müdür? Çünkü pek çok eğlence müzik eşliğinde yapılır. Bu da o toplumun geleneğini, pek çok örfünü, ahlâk anlayışını veya yabancı kültürleri taklit ve bozulma gibi meselelerini gündeme getirebilir. Bugün biliyoruz ki kültür sömürgeciliğinin en etkin aracı, kitle iletişim araçlarıdır ve oyun ve eğlence, zevk ve haz dünyası bunun içinde yer alıyor. Müzik ve

onunla beraber icra edilen davranışlar, toplumun kültürüyle, ahlâk ve örfleriyle, inançlarıyla uyumsuzluk içine girdiğinde, çatışmalar, en azından memnuniyetsizlikler gözleniyor. Toplumun estetik beğenisi değişebilir, fakat bu değişimin yabancılaşmayı ve çatışmayı getirdiği oluyor. Mesajın yeniliği, hele hele slogan cümlelerle ifade ediliyorsa, müziğe pasif olarak katılan dinleyici aktif olarak ve eylem şeklinde katılıyorsa, nesiller ve sosyal kesimler arasında birbirinden uzaklaşma doğuyor.

Müziğin dili ve mesajı dinleyicinin tepkisi açısından önemlidir. İletilen ruh hali ve duygu, müziğin dışındaki çeşitli unsurlara da bağlıdır. Tepki veya kültürel öğrenme, müziğe dair kavramlar, dinleyiciye göre şekillenir.⁴⁴ Sanatın önemli bir fonksiyonu, düşündürme ve biçimlendirmedir. İnsanların ortak birtakım değerleri paylaşmalarına, bu değerler etrafında kümelenmelerine hizmet ederek sosyalleşme vazifesi görür ve sosyal bütünleşmeyi sağlayan millî kimliği yansıtır. Tarihî tecrübelerimiz ve mevcut gözlemlerimiz, kendi müziğine sahip çıkan milletlerin, kültürel bütünleşmelerini daha kolay gerçekleştirebildiği şeklindedir.

5- SONUÇ

Konfüçyüs, “bir ülkeyi yönetme görevini bana verseler, hiç kuşkusuz dili gözden geçirmekle işe başlarım” diyor. Çünkü dilin yeterliliği veya yetersizliği, düşüncenin anlatımında önemlidir. Hiçbir şey dil kadar önemli değildir.⁴⁵

Dil, iletişim için kullanılan anlamlara sahip semboller sistemidir. Neyin anlamlı neyin anlamsız olduğunu belirleyen de dildir. Dili kullanım tarzımız, kültürü etkiler ve aynı zamanda kültürün diğer unsurlarından etkilenir. Dil, bilgi üretmenin, dolayısıyla bilim yapmanın, kültürel ve ferdî deneyimleri paylaşmanın en yüksek seviyedeki aracıdır. İlgilerimizi, inançlarımızı ve algılarımızı, diğer insanlar tarafından algılanıp yorumlanabilecek sembollere dönüştürmemizi sağlar. Kültürü bir nesilden diğerine aktaran temel ve kültürel yeniden üretim yolu (cultural reproduction) olmuştur. Dünya görüşlerimiz onunla şekillenip, onunla ifade edilmiştir. Türkçe düşünen bir Türk, Çince düşünen bir Çinli'den, dünyayı farklı algılar. Sapir ve Whorf'un da belirttiği gibi, bir dilin sahip olduğu kelimelerin ve deyimlerin, başka dillerde tam karşılıkları yoktur. Bütün diller,

⁴⁴ Gloria L. Clark, “Mysticism and Music”, *Folklor/Edebiyat*, Ankara 2000, sayı:21, s. 64.

⁴⁵ Aydın Köksal, *a.g.e.*, s. 73.

aynı zamanda farklı duygularla kaynaşmış sembollerdir. İnsanlar, dünyayı sahip oldukları dillerin kültürel merceğinden algılar.⁴⁶

Wilhelm Von Humboldt belirtmiştir ki, tüm kültürel özellikler dilde gizlidir. Toplumsal karakter ve tüm kültürel özellikler dilde saklıdır. Toplumsal karakter ve hayat tarzı, dünya görüşü, nasıl kültürden ayrı düşünülemezse, dil de kültürden bağımsız değildir. Her ikisi birbirini etkiler ve daha doğrusu iç içedirler.⁴⁷

Genel çerçevede dil ile aynı yapı ve fonksiyonlara sahip olan müzik de kültürel kimliğin, kültür ve dünya görüşünün bir ifade tarzıdır. Müzik de toplumsal bir dildir. O da hayat tarzımızı, değer yargılarımızı, örf ve geleneklerimizi yansıtır, yeni nesillere aktarır. Müzikteki değişme hızının dildekenden biraz daha fazla olduğunu da gözleyebiliyoruz. Fakat kendisi olmaya kalma mücadelesi onda da açıkça görünüyor. Çatışmalar bunu göstermektedir.

Müzik türleri belirli bir dünya görüşünü yansıtmaktadır. Farklı tarzlar, farklı form ve muhtevalar oluşturmuşlardır. Mesela Heavy-Metal müziği, her türlü otoriteye başkaldıran bir felsefenin, bu anlayışa sahip kişilerin kendini ifade etmelerinin aracı olarak değerlendirilebilir. Sürekli Heavy-Metal müziği dinleyen bir kişinin bir süre içinde, giyim tarzından arkadaşlık ilişkilerine ve topluma bakış açısına kadar birçok alanda tavır ve tutum değişikliği içersine girdiği gözlenebilir. Her müzik türü bir hayat tarzının destekleyicisi durumundadır. Bu bakımdan devrimci zihniyetler ve idareler, birçok kültür unsuruyla uğraştıkları gibi, bilhassa müzikte de değişiklik yapmak istemişlerdir.

Kültür varlığı ve bununla yüklü toplum, parçaların bütüne uyması bakımından diğer kültür unsurlarıyla ahenk teşkil ederek, kendi estetik beğenisine uygun, asırlar içinde oluşmuş melodisiyle, kimliğinin devamını sağlar. Müzik de dilde olduğu gibi, kişinin ve toplumun hatıralarıyla birleşmiştir. Sürekli değişen ve geridekiyle ilgisizleşen bir şey hatıralara çağrışım yapmaz ve hafıza kanunlarına da aykırıdır. Bu açıdan bakınca müzik de dil kadar millî görüşe sahiptir. Araştırmacıların daima orijinali ve otantik olanı arayıp durmalarının bir anlamı olmalıdır.

⁴⁶ Veyssel Bozkurt, *Sosyoloji*, Bursa 2004, s. 100.

⁴⁷ Aslıhan Tokdemir, "Dil-Kültür İlişkisine Bir Bakış", *Folklor/Edebiyat*, Nisan 1998, sayı:13, s. 191.

Müziğin evrenselliği, aşırı soyutlanmış bir ses düzeni ve melodi güzelliği arayışı olabilir. Aynı zamanda müzik bilgisi ve teknolojisi evrenselliği sağlanabilir. Bunun dışında kalan, kültür hâkimiyetlerinin ve kültür emperyalizmlerinin müziği de diğer kültür alanlarında olduğu gibi küresel ve evrensel gösterme gayreti, sosyolojik olmayıp ideolojik bir meseledir.